

JOANNA KORBUT

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Polska

<https://orcid.org/0000-0002-3119-4384>

Copyright and License: Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2024. This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivatives 4.0 International (CC BY- ND 4.0) License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/legalcode.pl>).

CZY ISTNIEJE JESZCZE TABU W JĘZYKU? (NA MATERIALE INTERNETOWEGO SŁOWNIKA *ČESTINA 2.0*)

Słowa kluczowe: tabu językowe, tematy tabu, przekraczanie granic, norma, zakaz, eufemizm.

STRESZCZENIE

Tematyka artykułu koncentruje się wokół tabu jako zjawiska społeczno-językowego, jego przekraczania oraz interdyscyplinarnych uwarunkowań i odniesień. Przedmiotem niniejszych rozważań są sposoby przekraczania tabu zarówno w planie języka, jak i w planie treści. Jako wyjściową przyjęto definicję traktującą o społecznym zakazie mówienia o określonych elementach rzeczywistości pozajęzykowej oraz zakazie używania słów uważanych powszechnie za obraźliwe i wulgarne (tabu tematyczne i wyrazowe). Wybór obiektu badania, jakim jest internetowy słownik *Čestina 2.0*, ma swoje uzasadnienie w fakcie, że współcześnie najpopularniejszą formą komunikacji międzyludzkiej jest internet. Wykształcił on niewątpliwie swoistą specyfikę porozumiewania się, regulowaną przez zasady tzw. netykiety, ale która cechuje się większą niż zazwyczaj emocjonalnością, swobodą i bezkarnością (wywołanymi przez poczucie względnej anonimowości, jaką daje komunikacja w sieci). Brak wizualnego kontaktu oraz ograniczenie postrzegania zmysłowego powodują, że słowo zastępuje tu emocje, co często przejawia się w zwiększonym upotoczeniu języka, często wręcz w jego wulgaryzacji. W trakcie analizy wykazano, że użytkownicy/twórcy analizowanego słownika świadomie lub nie, ale z dającą się zauważyć swobodą, łamią normy językowe i zwyczajowe (por. ang. *on-line disinhibition*), a obszarami, do których najczęściej się odnoszą, są ludzka cielesność i seksualność, procesy fizjologiczne oraz śmierć i choroby. Wyraźnie zacierają się tu granice między zachowaniami prywatnymi, intymnymi a publicznymi, ludzkie ciało przestaje być obiektem kultu, często stając się w zamian obiektem agresji, kpin i poniżenia. W celu złagodzenia przekazywanych treści i/lub ominięcia zakazanych form wyrazowych, stosuje się niekiedy różnego rodzaju zabiegi eufemizacyjne (m.in. z wykorzystaniem wyrazów obcych), ale równie często stosuje się tzw. kakaofemizmy (dysfemizmy), których celem jest obrażenie odbiorcy tekstu lub wyrażenie negatywnego stosunku do opisywanego zjawiska.

1. TABU – WPROWADZENIE DO TEMATU

Czy we współczesnym czeskim społeczeństwie istnieją tematy objęte wykluczeniem społecznym i kulturowym? Czy są elementy dyskursu napiętnowane zakazem mówienia i nazywania? Czy tabu jest zjawiskiem żywym, czy może już marginalnym?

Rozważania warto rozpocząć od krótkiego przypomnienia, czym jest tabu. Pojęcie *tabu* światową karierę zawdzięcza Jamesowi Cookowi, który w XVIII wieku przybył na polinezyjskie Wyspy Przyjacielskie, skąd – oprócz fascynujących opowieści o niezwykłych lądach – przywiózł owo tajemniczo brzmiące słowo. Szybko rozprzestrzeniło się ono z angielskiego obszaru kulturowego na inne wspólnoty (europejskie i światowe), stając się nieodłącznym elementem wielu kodów językowych. Do języka czeskiego słowo *tabu* przedostało się w XIX wieku, najprawdopodobniej z języka angielskiego lub niemieckiego (por. ang. *taboo*, niem. *Tabu* – Rejzek 2001, 683). Dziś to pojęcie jest znane we wszystkich językach i kulturach, jego badaniem zajmują się przedstawiciele wielu dyscyplin naukowych, takich jak psychologia, językoznawstwo, etnologia, kulturoznawstwo, i każda z tych dziedzin tworzy swoją własną definicję. Wszystkie one podkreślają związek pojęcia *tabu* z kulturami prymitywnymi, z których pierwotnie się wywodzi. W literaturze zwraca się uwagę na jego magiczne inklinacje (magiczne myślenie utożsamiające zjawisko, rzecz, osobę z nazwą), ale jednocześnie podkreśla się ewolucję tabu, którego forma i przejawy bywają różne w różnych epokach. Wskazuje na to m.in. Stanisław Wiślak (1963, 90) konstatując, że tabu „istnieje w dalszym ciągu w społeczeństwach nowożytnych, tak jak istniało w społeczeństwach prymitywnych. Zmienił się tylko jego charakter: przesłanki, na których się opiera, powody, dla których istnieje”. Tabu to wbudowany w każdą kulturę swoisty rytuał, za nieprzestrzeganie którego grozi mniej lub bardziej dotkliwa kara, to swoista cenzura językowa, której przyczyny bywają różnorakie. Jednocześnie tabu pomaga człowiekowi porządkować świat, dzielić go na rzeczy dobre i złe, święte i świeckie, dozwolone i zakazane (por. Freud 1993, 23).

Dzisiejsze rozumienie *tabu* nawiązuje oczywiście do swojego pierwotnego polinezyjskiego źródła, ale wykracza poza jego magiczno-religijny kontekst. Współczesne pojmowanie tego pojęcia trafnie oddaje definicja zawarta w *Innym słowniku języka polskiego* pod redakcją Mirosława Bańki (2000, 1423), w którym *tabu* opisuje się jako „społeczny zakaz używania pewnych słów lub poruszania pewnych tematów, uznawanych za wstydlive, niebezpieczne, kontrowersyjne lub przykre; także coś, co jest objęte takim zakazem”. Widać wyraźnie, że pierwotne przyczyny tabu wynikające z istnienia *sacrum*, czyli przesłanek religijno-magicznych, przerodziły się w uwarunkowania społeczno-obyczajowe. Definicje w słownikach czeskich pokrywają się z polskimi, wskazując zarówno wyżej wymienione pierwotne znaczenie słowa, jak i jego współczesne interpretacje (por. Klimeš 2010, 741).

We wszystkich definicjach podkreśla się, że tabu wyraża się w zakazach i ograniczeniach, przy czym ich geneza często nie jest znana. Tradycyjnie sfera tabu obejmuje takie dziedziny jak cielesność człowieka, sfera kontaktów seksualnych (związanych z dolnymi partiami ciała, więc nieczystych), orientacja seksualna, fizjologia, śmierć,

religia (por. Dąbrowska 1992; Widłak 1963¹; Junková 2011), w niektórych kulturach również pożywienie (por. Burszta 1998) i wyraża strach przed zetknięciem się z tym, co zakazane, nieczyste. Z jednej strony zakazy językowe wynikają z ludzkiego wstydu przed mówieniem o sprawach intymnych, kontrowersyjnych, z drugiej zaś – z chęci napiętnowania zachowań naruszających dobre obyczaje, moralność (Krawczyk-Tyrpa 2001). Istotnym czynnikiem jest też istnienie pewnych barier komunikacyjnych, tzn. nieumiejętności rozmawiania na określone tematy. Jednocześnie tabu pełni istotną funkcję psycholingwistyczną, ponieważ samym swoim istnieniem teoretycznie ogranicza możliwość poruszania określonych tematów, używania określonych słów, co za tym idzie, redukuje potencjalne skutki wywołane przez wyżej wymienione. Z pojęciem tabu związane jest też pojęcie poprawności politycznej, czyli unikania działań i wypowiedzi, które mogłyby urazić jakąś mniejszość (narodową, etniczną, seksualną, religijną itp.), na co wskazuje Maria Peisert (2015, 199) konkludując „Te dwie płaszczyzny, tabu i poprawność polityczną, charakteryzuje duże podobieństwo i podobne mechanizmy działania. Poprawność jest bowiem narzuconym sposobem nominacji, mówienia lub nakazem milczenia o wybranych zjawiskach w dyskursie publicznym”.

Jak udowodnił Zenon Leszczyński (1988, 28) „tabu może dotyczyć planu treści i planu wyrażania”. Oznacza to, że możemy mieć do czynienia z nakazem pomijania tematów, których poruszać nie należy, oraz/lub zakazem posługiwania się określonymi wyrazami, których tabu nam zabrania. Oczywiście łamanie tabu w planie treści nie zawsze oznacza jego łamanie w planie wyrażania. W tym celu autor tekstu stosować może tzw. środki zastępcze, czyli eufemizmy, które są swoistymi maskami wulgaryzmów i umożliwiają ominięcie słów zakazanych. Wśród tych środków Leszczyński wymienia m.in. synonimy, peryfrazy, aluzje, przekształcanie pierwotnych form. Eufemizm i eufemizacja, służą – jak konstatuje Anna Krawczyk-Tyrpa (1996, 83) – „do wyrażania tego, co jest tabu tak, aby było do zaakceptowania w danej wspólnotce językowej”, chociaż – jak jednocześnie podkreśla autorka – trudno jest niekiedy odróżnić eufemizm od dowcipu językowego. U podstaw obu zjawisk leży ukryta (przekazywana w zabawnej formie) treść, którą należy w odpowiedni sposób odczytać i zinterpretować zgodnie z regułami dekodowania. Eufemizmy – czyli słowa „czyste” (por. Widłak 1963, 6) – umożliwiają poruszanie najbardziej krępujących tematów bez narażania się na zarzuty nieprzestrzeżenia zasad, ostracyzm społeczny i łagodząc drastyczność pierwotnego przekazu. Co ważne, niektóre eufemizmy z czasem tracą swoją aktualność i przestają pełnić funkcje łagodzące, przyjmując niepożądane konotacje zastępowanych określeń. Przeciwnym pojęciem jest *dysfemizm* (*kakofemizm*), czyli rodzaj negatywnego wartościowania

---

¹ Widłak w pracy *Tabu a eufemizm w językach nowożytnych* (1963) jako główne przyczyny występowania omawianego zjawiska wymienia: tabu pierwotne (odniesienie do magii, wierzeń religijnych, strachu – Bóg, diabeł, śmierć, nazwy chorób); delikatność, uprzejmość, współczucie i litość mówiącego (wygląd zewnętrzny, problemy psychiczne, kwestie moralne, przestępstwa, pieniądze, wiek; wulgaryzmy); przyzwoitość, skromność, wstyd (części ciała, ludzka fizjologia, erotyka, seks); roztropność, przezorność, spryt i interes mówiącego; dyplomacja (chęć pokazania siebie w jak najlepszym świetle).

otaczającej rzeczywistości (por. Čechová 1996). Dysfemizmy oznaczają coś sprośnego, obelżywego i powodem ich używania w tekstach jest chęć obrażenia, zdeprecjonowania odbiorcy komunikatu i/lub wyrażenia pogardy w stosunku do określonych rzeczy, zjawisk. Dysfemizmy mogą przybierać formę wyrazów neutralnych (wypowiadanych z lekceważeniem), ekspresywnych bądź silnie wulgarnych (Sojda 2012, 128).

Należy jednak zwrócić uwagę, że opisane powyżej zakazy, ograniczenia związane z tabu dotyczą właściwie sytuacji tzw. oficjalnych, publicznych. W sytuacjach prywatnych oraz w niektórych publicznych formach artystycznych, występach scenicznych, jak np. stand up, kabaret czy komedia, wyżej wspomniana „cenzura” nie istnieje. Nie ma tu zakazanych tematów, komicy, stand-uperzy mogą rozmawiać o czym chcą, śmiać się z czego chcą, w związku z czym, wchodząc w interakcje z publicznością, niejednokrotnie sięgają po tematy tabu, czasem wręcz je eksponują (często posługując się językiem dosadnym, pełnym wulgaryzmów). Konwencja wspomnianych gatunków opiera się bowiem na przekraczaniu granic, na świadomym, celowym łamaniu konwencji, na żartach, które w pozaartystycznym życiu mogą wprawiać w zdumienie czy wręcz osłupienie, mogą obrażać i szokować odbiorców, ranić ich uczucia. Szczególnie widoczne jest to w tzw. roastach, czyli rodzaju występów publicznych (komedii scenicznych), polegających (w przeciwieństwie do benefisu) na publicznym wytykaniu wad, często w brutalny i wulgarny sposób, obrzucaniu się obelgami, które niejednokrotnie przekraczają granice dobrego smaku i poczucia przyzwoitości, na żartach, które odnoszą się do osobistych (często bolesnych) doświadczeń – im większe tabu zostaje złamane, tym lepiej i śmieszniej. Komikowi, stand-uperowi, osobie roastingującej innych wolno więcej.

2. ČESTINA 2.0 A TABU – CEL, PRZEDMIOT I METODA BADAŃ

Głównym celem niniejszych rozważań jest próba odpowiedzi na pytanie, czy we współczesnym języku czeskim (oraz w czeskiej przestrzeni publicznej) istnieją jeszcze tematy objęte zakazem mówienia, tematy na tyle naruszające poczucie intymności, bezpieczeństwa, że zbyt niestosowne, by można było o nich swobodnie rozmawiać, pisać, czy w analizowanym materiale leksykalnym (tworzonym w specyficznych warunkach, mających istotny wpływ na tzw. swobodę wypowiedzi) istnieją obszary, które są wykluczone z dyskursu, wreszcie czy istnieją granice (poprawności, grzeczności), których internauci przekroczyć się nie odważą, oraz w jaki sposób „anonimowość sieci” wpływa na szeroko pojętą swobodę wypowiedzi.

Obszar prezentowanych badań stanowi specyficzny rodzaj sytuacji komunikacyjnej i tekstu medialnego, których głównym narzędziem jest internet. Ten sposób przekazu wydaje się bowiem najbardziej popularny (współcześnie), zapewniając uczestnikom dyskursu względną swobodę i anonimowość, a co za tym idzie, mający ogromny wpływ na jakość komunikacji i stosowanych w niej środków. W artykule przyjęto hipotezę, że owa (złudna) anonimowość, nieskrępowanie oraz pozorny brak konsekwencji określonych zachowań mogą sprzyjać łamaniu konwencji i zasad (niekiedy wręcz prowokować do

takiego zachowania), w tym zasad dotyczących tabu, a co za tym idzie mogą prowadzić do detabuizacji pewnych obszarów uznawanych powszechnie za wstydlive.

Obiektem niniejszej analizy językowej uczyniono internetowy słownik *Čestina 2.0*², którego inicjatorem oraz pomysłodawcą jest Martin Kavka. Słownik ten nie bez powodu wybrano jako źródło materiału badawczego. Nietrudno zauważyć odmiennosc pewnych zachowań językowych w internecie. Można zadać pytanie, czy mamy do czynienia z zupełnie nową jakością, czy język sieci może stać się wyznacznikiem nowych tendencji rozwojowych czeszczyzny ogólnej? Z pewnością warto ten model komunikacji obserwować, ponieważ może nam dostarczyć wielu cennych informacji na temat potencjalnych kierunków językowego rozwoju oraz kompetencji językowych współczesnych użytkowników języka. Wydaje się, że przekraczanie granic w internecie nie budzi takich emocji, jak w świecie realnym. Często obserwujemy tu prymitywizację komunikacji, a tym samym wyraźny wzrost agresji słownej oraz negowanie ogólnie przyjętego systemu wartości. Internauci mają poczucie wolności, niezależności i mogą przyjmować dowolnie wybrane przez siebie role, dostosowując do każdej z nich sposób komunikacji. Mając poczucie względnej anonimowości, czują się bezpieczni i pozwalają sobie na więcej: sięgają po zakazane tematy, niedozwolone słowa, odrzucają normy społeczne i kulturowe, mniej lub bardziej świadomie łamią normy językowe, bez skrępowania wyrażają swoje poglądy.

Čestina 2.0 powstała w 2009 roku i jest tworzona przez szeroką społeczność internetową. W edycji haseł może wziąć udział każdy internauta, wymyślając nowe słowo lub umieszczając na stronie słowo gdzieś zasłyszane, przeczytane. Ten niekonwencjonalny zbiór leksykograficzny (dla uproszczenia nazywany słownikiem³, choć istnieją poważne wątpliwości co do użycia terminu „słownik” w tym konkretnym przypadku; sami pomysłodawcy nazywają go raczej glosariuszem) liczy sobie ponad 27 tysięcy haseł⁴ i każdego dnia pojawiają się w nim nowe jednostki. Zamierzeniem jego twórców było sprowokowanie ludzi do uruchomienia wyobraźni językowej i tworzenia nowych, niebanalnych, niekonwencjonalnych i nieortodoksyjnych słów oraz połączeń wyrazowych. Jak sami przyznają w licznych wywiadach prasowych, ich zamierzeniem było (jest) nie tyle wzbogacanie czeskiego słownictwa, ale najzwyczajniej w świecie dobra zabawa. *Čestina 2.0* tworzona jest przez internautów (na zasadach Web 2.0 – czyli serwisu internetowy opartego na treściach generowanych przez internautów, którzy tym samym z odbiorców/użytkowników stają się „kreatorami”, kształtują sieć, nie tylko z niej

² *Čestina 2.0 – Słownik, který tvoříte vy* (cestina20.cz). W niniejszej pracy dla uproszczenia przekazu przyjęto termin *słownik*, zdając sobie w pełni sprawę z kontrowersji użycia tego pojęcia w przypadku *Čestiny 2.0*. Wszystkie zaprezentowane w niniejszej pracy przykłady, wraz z definicjami znaczeń, zostały zaczerpnięte z wyżej wymienionej strony.

³ Samo pojęcie *słownik* przez niektórych badaczy uważane jest w przypadku *Čestiny 2.0* za nieuprawnione, a to, z czym mamy do czynienia w przypadku omawianego projektu, słownikiem z pewnością nie jest. W analizowanym tekście dla uproszczenia przekazu przyjęto termin *słownik*, zdając sobie w pełni sprawę z kontrowersji użycia tego pojęcia w tym konkretnym przypadku.

⁴ Liczba haseł na dzień 15.10.2024: 28828

korzystają), każdy może w tym tworzeniu wziąć aktywny udział, umieszczając swoje propozycje na wyżej wymienionej stronie. Mogą to być wyrazy tylko gdzieś zasłyszane, takie, których jest się autorem lub „tylko” użytkownikiem.

Głównym kryterium wyboru ww. słownika był fakt, iż *Čestina 2.0* zyskała w ostatnich latach ogromną popularność jako publikacja leksykograficzna umożliwiająca swobodną prezentację tworzonych – lub zasłyszanych – neologizmów i odgrywa znaczącą rolę w poszerzaniu zasobu leksykalnego współczesnej czeszczyzny, zwłaszcza jej odmiany potocznej. To powoduje, że słownik ten stanowi językowe odzwierciedlenie przeobrażeń kulturowo-obyczajowych, które obserwujemy w czeskim społeczeństwie, zwłaszcza w tak dynamicznym i szczegółnym obszarze, jakim jest tzw. cyberprzestrzeń.

Analizowany słownik internetowy to specyficzna forma publikacji, która cechuje się większą niż zazwyczaj emocjonalnością, swobodą i bezkarnością (wywołanymi przez poczucie względnej anonimowości, jaką daje komunikacja w sieci), słowo zastępuje tu emocje, co często przejawia się w zwiększonym upotocznieniu języka, niejednokrotnie wręcz w jego wulgaryzacji. W przeciwieństwie do słowników tzw. oficjalnych, drukowanych, *Čestina 2.0* jest na bieżąco aktualizowana i uzupełniana o nowe jednostki, co więcej, słownik (internauci) w sposób niemal natychmiastowy reaguje na aktualne wydarzenia w Czechach, twórcy na bieżąco komentują w nim czeskie życie polityczne, społeczne, kulturalne. W przeciwieństwie do klasycznych słowników *Čestina 2.0* nie ma ściśle określonej struktury hasłowej, prezentowane jednostki możemy wyświetlić (ułożyć) według kolejności umieszczenia na stronie, alfabetu lub liczby tzw. polubień (lajków), istnieje również możliwość tzw. wyszukiwania prostego. Ponieważ twórcami są internauci (w większości tzw. przeciętni użytkownicy języka, czyli nie specjaliści – językoznawcy, leksykografowie), w prezentowanych opisach haseł brak jest wielu elementów opisu charakterystycznych dla słowników tradycyjnych (takich jak informacje o kwalifikacji gramatycznej, konteksty, przykłady użycia, cytaty – te pojawiają się tylko w części haseł, dołączane bezpośrednio przez internautów). Hasło ma prostą i typową dla tego rodzaju zbioru budowę, w skład której wchodzi: definicja znaczenia, niekiedy przykład użycia, dane autora (imię/nazwisko/nick) oraz data umieszczenia hasła na stronie internetowej. Pod każdym hasłem znajdują się przyciski lubię/nie lubię, za pomocą których można wyrazić opinię nt. danego neologizmu. W zbiorze tym znajdziemy głównie neologizmy, chociaż – jak pokazuje ekscerpcja materiału – nie brak w nim słów, które w czeszczyźnie (zwłaszcza jej odmianie potocznej) funkcjonują już od dłuższego czasu.

Badaniom poddano materiał słownikowy obejmujący – w chwili ekscerpcji – ponad dwadzieścia tysięcy haseł. Podczas analizy kierowano się zawartymi w literaturze przedmiotu definicjami tabu i jego wielokontekstowymi odniesieniami (por. Dąbrowska 1992; Widłak 1963; Junková 2011; Burszta 1998; Krawczyk-Tyrpa 2001; Peisert 2015; Leszczyński 1988), na podstawie których ze zgromadzonego materiału językowego wyekscerpowano te przykłady (leksemy), które w sposób widoczny łamią ogólnie przyjęte normy społeczne i językowe. W dalszej kolejności w badanym materiale wyróżniono

następujące obszary tematyczne: seks i erotyka, fizjologia, śmierć i choroby oraz tzw. poprawność polityczna (dotycząca m.in. wyglądu zewnętrznego, poglądów, pochodzenia). Istotną częścią rozważań była również wulgaryzacja i prymitywizacja języka, agresja słowna oraz detabuizacja w aspekcie słowotwórczym (szczególnie zagadnienie motywacji słowotwórczej). Materiał badawczy pozyskiwano zarówno za pomocą słów-kłuczy wpisywanych w wyszukiwarce⁵, jak również w wyniku analizy pojawiających się na stronie *Čestina 2.0* nowych jednostek słownikowych.

Zebrane leksemy były zarówno przedmiotem analizy językowej (analiza treści i formy), jak i społeczno-kulturowej refleksji, co umożliwiło zarówno ocenę zastosowanych środków językowych, jak również ich motywacji oraz społecznego odbioru. Cel badania stanowiło nie tylko wyodrębnienie najczęściej poruszanych obszarów tematycznych, ale też opisanie sposobów eufemizowania zakazanych treści i/lub słów, motywacji słowotwórczej poszczególnych jednostek leksykalnych oraz ich nacechowania stylistycznego. Szczególną uwagę zwracano zarówno na łamanie tabu w planie wyrażania, jak i w planie treści, analizując wybrane przykłady tak pod kątem semantycznym, jak i słowotwórczym. W analizie zgromadzonego materiału uwzględniono także rolę, jaką w łaгодzeniu przekazywanych treści ogrywają zapożyczenia z języków obcych, oraz specyfikę internetu, jako (nie)konwencjonalnej przestrzeni komunikacyjnej.

Wybór tematu oraz potrzeba zgłębienia prezentowanej w niniejszym tekście problematyki wynikają bezpośrednio z prowadzonych przez autorkę badań nad współczesnym językiem czeskim, szczególnie nad jego odmianą potoczną. Istotną rolę odgrywa w nich *Čestina 2.0*, stanowiąca nie tylko inspirujący (i obszerny) materiał badawczy, ale będąca również punktem wyjścia kolejnych rozważań, m.in. nad potencjałem językowym internautów, nad tzw. językiem zapisanym (czyli językiem mówionym funkcjonującym w formie pisanej) oraz kreatywnością i etyką słowa w sieci.

3. DETABUIZACJA – BADANE OBSZARY TEMATYCZNE

Tabu można łamać świadomie i dobrowolnie lub nieświadomie i niedobrowolnie. Wydaje się, że w analizowanym materiale mamy do czynienia z pierwszym wariantem. Obserwujemy tu dość swobodne i hedonistyczne podejście do życia. W niezbyt wybredny, mało wyszukany sposób pisze się o ludzkim ciele, seksie, orientacji seksualnej czy procesach fizjologicznych. Standardem zdaje się mówienie bez zahamowania o ludzkich ułomnościach, problemach, śmierci. Stosunkowo rzadko porusza się tematy dotyczące wiary i kościoła, co wydaje się potwierdzać stereotyp o ateistycznym czeskim społeczeństwie. Na ogół do zrozumienia neologizmu konieczny jest kontekst, który pozwala na odniesienie do określonej sytuacji, osoby, zdarzenia. W badanym

---

⁵ Po wpisaniu do wyszukiwarki *Čestina 2.0* określonego słowa-kłucza otrzymujemy wykaz wszystkich haseł, w definicjach których dane słowo-kłucz się pojawia, oraz i/lub haseł, dla których było ono podstawą słowotwórczą.

materiale zadanie to bywa niekiedy utrudnione i bez dodatkowych informacji, zrozumienie motywacji wyrazu jest niemożliwe, por. np. *tukabelák* ‘Rom’⁶.

3.1. Seks i erotyka – dekonstrukcja tabu

Przeglądając analizowany zbiór można odnieść wrażenie, że tematyka seksualno-erotyczna dominuje wśród poruszanych treści. Znajdziemy tu neologizmy opisujące wybrane części ludzkiego ciała, sposoby uprawiania miłości czy epitety odnoszące się do orientacji seksualnej. Ludzkie ciało często opisywane jest w sposób metaforyczny. Warto podkreślić, że aluzja, metafora czy metonimia to zabiegi powszechnie wykorzystywane przez internautów. Neologizmy neutralne są rzadkie, o wiele częściej mamy do czynienia ze zwrotami i wyrażeniami nacechowanymi ekspresywnie – żartobliwie, pogardliwie, wulgarnie.

Jak wspomniano, tabu tradycyjnie objęte są niektóre części ciała (zwłaszcza związane z płcią) i wiążące się z ludzkim ciałem procesy fizjologiczne. W powszechnym przekonaniu wydają się one wstydlive, ponieważ wiążą się z intymną sferą życia. Związane z nimi zakazy wynikają więc z jednej strony ze wstydu, z drugiej zaś – z chęci napiętnowania zachowań wykraczających poza obowiązujące w danej społeczności normy obyczajowe. Tabu wywołane wstydem związanym z nazywaniem wprost męskich i kobiecych narządów płciowych w analizowanym słowniku nie istnieje. Internauci prześcigają się w wymyślaniu coraz to nowych synonimów penisów, kobiecych piersi oraz innych organów płciowych. Obecna w domenie publicznej etykieta językowa, zgodnie z którą o seksie i cielesności mówi się w sposób zawoalowany, tu wydaje się nie funkcjonować (lub funkcjonować sporadycznie). Zdecydowana większość z omawianych neologizmów podlega detabuizacji zarówno na poziomie treści, jak i formy.

Jednymi z najczęściej opisywanych części ciała są kobiece piersi. Internauci komentują ich rozmiar, np. *melouny*, *dojáky*, *bochny*, *smetany*, *ceděčka*, *lentilky pod kobercem*, *maprska*, *veprska*, kształt – opisując piersi brzydkie, zdeformowane, nieatrakcyjne, np. *letiště*, *oběšenkyně*, *věšáky*, *ažkepupky* lub po prostu sztuczne, np. *silikozy*, *umělouny*. Często odnoszą się do ich stereotypowo pojmowanej funkcji (jako narządu służącego do „wytwarzania” mleka lub do „zabawy”), np. *bumbáky*, *mlékotvary*, *cumle*, *kozy*.

Wśród neologizmów opisujących kobiece organy płciowe sporo jest synonimów czeskich rzeczowników *vagina*, *pochva*. Są wśród nich pojęcia neutralne (*vága*), żartobliwe (*veverka*, *penisenka* – por. czes. *penis*, *peněženka* ‘portfel’), ale przytłaczającą większość stanowią określenia pejoratywne, wręcz wulgarnie, utworzone często od czeskich wulgaryzmów, *piča*, *kunda* (pol. *cipa*, *pizda*), *mrdat* (pol. *pieprzyć*). Odnoszą się one do stereotypowej funkcji waginy jako narządu służącego do uprawiania seksu, np. *mrdolína*, *pičisko*, *ptakovnice*, opisują jej wygląd, zapach, np. *bobřice*, *smrdítko*,

⁶ Internauta w definicji (<https://cestina20.cz/slovník/tukabelak/>) odsyła do krótkiego filmiku (zob. https://www.youtube.com/watch?v=X_CyMDOF024), bez obejrzenia którego motywacja tego neologizmu jest całkowicie niezrozumiała.

nadmierne owłosienie, np. *velebobr*, *bobrovice*, *kundoles* lub jego brak, np. *kund'átko*, *stažený králik*. Bardziej biegli w sztuce zabawy słowem internauci czerpią z języków obcych, stąd np. *houla* – ang. *hole* ‘dziura’.

Podobne zabiegi zaobserwować można w licznej grupie neologizmów opisujących męskie organy płciowe. Tu metaforyzacja polega również na odwołaniu się do wielkości, budowy anatomicznej, funkcji fizjologicznych i seksualnych narządu lub podobieństwa do określonego przedmiotu (broń, owoc, przekąska), np.: rozmiar – *klobasa*, *mikropéro*, *gigan*, *zvoneček*; funkcje: *mrđkostroj*, *chcadlo*, *pičour*, *mrđas*, podobieństwo: *kabanos*, *dyndoň*, *prut*, *bimbík*. W funkcji łagodzącej dosadną nazwę często występują deminutiva (o czym za chwilę). Sam akt płciowy, czy jego uprawianie, w czeszczyźnie literackiej wyrażany jest za pomocą czasownika *souložit* ‘uprawiać seks’. Najbardziej znane wulgarnie odpowiedniki to *šukat*, *mrdat*, *píchat*, *piglovat* czy *brousit*. W badanym materiale takich synonimów jest znacznie więcej, np. *dát do čárky*, *provětrat juniora*, *píchat do kartáce*, *smočit kolík*.

Jak podkreślają Katarzyna Rogodzińska i Monika Obrębska (2018, 132), mimo że we współczesnym świecie obserwujemy stopniową seksualizację niektórych sfer życia, to nadal istnieją zagadnienia z obszaru seksualności, które wciąż są objęte „kulturowym nakazem milczenia”. Należą do nich m.in. kazirodztwo, stosunki homoseksualne, seksualność dziecięca czy procesy fizjologiczne. Nie mówi się o nich, uznając je za tematy niewygodne, delikatne lub wstydlive. O ile w badanym materiale neologizmy dotyczące kazirodztwa, seksualności dzieci są sporadyczne (są to określenia osób popełniających ww. przestępstwa, np. *peďour*, *pédeefko*, *incestor*), o tyle zwroty i wyrażenia opisujące pozostałe obszary są dość liczne, np.: seks oralny: *dudlat fujaru*, *odšťavit mrkev*, *jazyková služba*, *dýmka míru*, *olíznout jahodu*; masturbacja: *valit koňa*, *dojit tele*, *leštit bambus/totem*, *venčit draka*, *třepat kozla*. Internauci nie pomijają również tematu orientacji seksualnej i tożsamości płciowej. Wśród synonimów rzeczownika *lesbička* znalazły się m.in.: *gejka*, *ližpička*, *holkomilka*, *ženomilka*, *ženistka*, *tepluška*, *teplouška*, *teplucha*, homoseksualista opisywany jest jako: *klukomil*, *mužomil*, *homík*, *teplouš*, *termofórm*, *ornitolog*, *klobásnik*, *tulipán*, osoba, która przeszła operację korekty płci to: *expenis*, *jinoťelec*, *vagoule*.

3.2. Fizjologia – (nie)czysty temat?

Jak wspomniano, społecznym zakazem mówienia objęta jest w naszej kulturze sfera ludzkiej fizjologii. Szczególnie delikatnym wątkiem, wkraczającym głęboko w intymność człowieka, tym samym rzadko pojawiającym się w wypowiedziach publicznych, jest menstruacja. Wśród analizowanych neologizmów znaleźć można wiele przykładów opisujących to zjawisko w sposób nieraz bardzo dosadny, niekiedy zaś delikatny i eufemistyczny⁷. Wykorzystywane są różnorodne skojarzenia: z czerwonym jako kolorem

⁷ Zob. <https://www.kalisek.cz/menstruacni-eufemismy>. Jak podkreślają autorki bloga, dziś mało kto używa słowa *menstruace*, zastępując go eufemizmami mającymi zazwyczaj zdecydowanie negatywne konotacje, np. *potvora červená*, *kousnul mě žralok*.

krwi, np. *červený kod, jahodová teta, červená ve městě, ruda armáda, indiáni*, menstruacją jako sacrum, np. *dramadán* (por. *ramadan* – w kalendarzu muzułmańskim okres zadumy, modlitwy, czas święty), ale też np. opisujące ją bardziej konwencjonalne *měsíčekovat, menstruace, krváceniny*. Co ciekawe, wśród przykładów pojawia się również staroczeska *čmýra*, odnotowywana m.in. w słowniku Josefa Jungmanna. Większość przykładów ma negatywne nacechowanie, np. wulg. *kundapláč* < czes. wulg. *kunda; krámy*⁸. Stosowanie takich eufemizmów jest – jak udowadnia Chris Bobel⁹ – odzwierciedleniem naszego stosunku do kobiecego ciała i ludzkiej fizjologii oraz (nie) umiejętności mówienia o nich. W interesującym nas materiale znajdziemy również określenia opisujące wprost i bez żenady czynności związane z wydalaniem (nazwy narządów, procesów, ekstrementów), por. m.in. synonimy czeskiego czasownika *srát: šítit* (z ang. *shit*), *potentit se, vytentovat se, vypoustit kajmana, bobovat*; czes. *močit* (pol. *sikać*) – *vyvenčit čabáska, zvednout stavidla, vykrutit hadru, cáknout bobra*; czes. *prdět: plynovat, vyvětrat se, pouštět duchy, pustit kazacha*; nazwy ludzkich odchodów: *anální rýma, hovnotrysk, nutela, tropická bouře, sranice* ('biegunka'), *kakajičko, čokocák, fufno* ('kał').

3.3. Śmierć i choroby – między strachem a śmiechem

W powszechnym przekonaniu nie powinno się ironizować, dowcipkować na temat chorób, śmierci. Neologizmy związane z umieraniem, chorobami stanowią wprawdzie mniejszy niż wyżej omawiane, ale również obszerny zbiór. Znajdziemy w nim pełne wisielczego humoru neologizmy, stanowiącego próbę oswojenia związanej ze śmiercią grozy i złagodzenia jej skutków – por. synonimy czeskich czasowników *umřít/zemřít* – np. *ripnout* (por. ang. *RIP – rest in peace*, łac. *requiescat in pace*), *exnout, hodit páčko* (por. *pa, papa, pápa* – forma pożegnania), *zrakvit se* (czes. *rakev* 'trumna'), *být v cloudu* (por. ang. *cloud* 'chmura, obłok'); określenia miejsc, zjawisk odnoszących się do śmierci, umierania, pogrzebu, np. *dobrosmrt* 'eutanazja', *kremoška* 'krematorium', *předsmrtka* 'ubranie do trumny'; określenia chorób¹⁰ i osób chorujących, np. *adidas/aida* 'AIDS', *čurakovina* 'rak jąder', *rakuše* 'rak', *kundorak* 'rak szyjki macicy', *epka* 'epilepsja', *depina/depka* 'depresja', *vegísek* 'człowiek w stanie wegetatywnym'. Internauci nie boją się dosadnych określeń, kontrowersyjnych porównań oraz niebanalnych skojarzeń, stosunkowo rzadko pojawiają się eufemizmy łagodzące grozę zjawiska – np. *být v cloudu*.

⁸ Użycie rzeczownika *krámy* w znaczeniu 'menstruacja' ma swoje źródło w skojarzeniu ze średniowiecznymi kramami, na których sprzedawano mięso. Były to miejsca tradycyjnie brudne, śmierdzące i pełne krwi.

⁹ Por. Druet i Kennelly, https://helloclue.com/articles/culture/is-period-slang-ever-useful?fbclid=IwAR3lUbzKTI2a7_aHcktYh0m2SKFnEMxdecqOtrftEiSiNa0dnlc8HKlwWh0.

¹⁰ Odrębną, obszerną grupę stanowią tzw. neologizmy covidowe opisujące pandemię oraz związane z nią zjawiska.

3.4. Tabu a język (nie)inkluzywny

Za formę tabu językowego uważa się tzw. poprawność polityczną. W jej ramach obowiązuje zakaz używania słów obraźliwych (np. *ciota*, *pedał*) lub takich, które mogą być w taki sposób odebrane, odczytane (np. *czarnuch*, *Cygan*). Często zastępuje się je neutralnymi synonimami (np. *Rom*, *Afroamerykanin*). Chcąc być poprawnymi politycznie, unikamy wyśmiewania się z ludzi z powodu ich pochodzenia, narodowości, rasy, wyznania, płci. Neologizmy odnoszące się do nazw narodowości bądź od nich utworzone to stosunkowo nieduża grupa zebranych leksemów, np. pejoratywne *arabáš* ‘Arab’, *cigna* ‘Romka’, *opálený* ‘Rom, Arab, mieszkaniec Ameryki Południowej’, *tukabelák* ‘Rom’, *alibaba* ‘Arab’. Wyraźnie negatywny odcień, świadczący o pełnym uprzedzeń postrzeganiu mniejszości romskiej, mają wyrażenia z przymiotnikiem *cikánský*, np. *cikánska sprcha* ‘kąpiel polegająca na spryskaniu się dezodorem’, *cikánský teploměr* ‘wbity w tułów nóż’ (por. czes. *teploměr* ‘termometr’), *cikánský lustr* ‘żarówka pełniąca funkcję lampy’. Za pomocą silnie nacechowanych epitetów określane są również osoby czarnoskóre, np. *briketa*, *asfalt*, *negativ*, *čert*¹¹.

Równie popularnym sposobem łamania tabu jest powszechne drwienie z innych ludzi – ich poglądów, słabości i niedoskonałości. Prezentowane w internecie przejawy słownej agresji świadczą o manifestowaniu pozornej siły, dominacji, poczucia wyższości. Ofiarami owej krytyki są bardzo często czescy politycy, którym nadaje się różne przezwiska: Tomio Okamura (*Pitomio*), Andrej Babiš (*Al Čapone*, *agročert*), Miloš Zeman (*Milošević*), Václav Klaus (*kremlofil*) oraz ich zwolennicy i sympatycy (por. dysfemizmy *babišmen*, *babišovka*, *pitomiovec*, *zemaňa*, *zemandertálec*, *mimozeman*, *klausoid*, *klausohujer*). Internauci dość powszechnie krytykują również wygląd zewnętrzny, szydząc z nadmiernej tuszy, np. *tlustýna*, *mobydyk* (por. ang. *Moby Dick*), *tukouš* (por. *tuk* ‘tłuszcz’), *kredenciózní*, ze zbyt szczupłego ciała, np. *hubenina*, *žebirkatý/žebirkový*, *skeleton*, lub jego niedoskonałości, np. *mramorová* ‘kobieta z cellulitem i żyłakami’. Z pewnością szokujący jest *suvenýr z Terezína* oznaczający przesadnie wychudzonego człowieka¹².

4. WULGARYZACJA JĘZYKA

Wyraźnie zauważalne w badanym słowniku zwiększone wykorzystanie ekspresywnych środków wyrazu (wulgaryzmów, slangizmów) świadczy o coraz większym zbliżaniu się do uzusu potocznego. Przekleństw – jako narzędzia agresji werbalnej – używa się zazwyczaj w stanie silnego wzburzenia emocjonalnego, gdy nadawca chce

¹¹ Por. czes. *černoch* ‘Afroamerykanin’ (wg czeskich słowników wyraz neutralny) i pol. obraźliwe *czarnuch*. Określenia typu *asfalt*, *negativ* pojawiają się u Ouředníka (2005, 44–45). Por. też *cikán* – jako *cigoš*, *romák*, *černohubka*, *karamel*, *tmavej slovan*, *uzenej blondák* (Ouředník 2005, 37). Podkreślić trzeba, że podobnych określeń o wyraźnie negatywnym, obraźliwym nacechowaniu jest w badanym materiale niewiele.

¹² W czasie II wojny światowej w twierdzy Terezin (położonej około 50 km od Pragi) istniał nazistowski obóz koncentracyjny.

poniżyć i zdyskredytować opisywaną osobę, przedmiot. Jest to szczególnie zauważalne w komunikacji internetowej. Na zwiększoną obecność wulgaryzmów w przestrzeni publicznej zwracają uwagę w swoich publikacjach Darina Hradilová (2019), Edvard Lotko (2009) oraz Rostislav Gromnica (2017), podkreślając dające się coraz bardziej zauważyć rozpowszechnienie tego zjawiska. Jednocześnie zauważa się (por. Šemelík i Lišková 2019), że niektóre z wulgaryzmów tradycyjnie należących do sfery tabu nie są już dziś uważane za słowa zakazane, czego przyczyną jest często brak znajomości motywacji słowotwórczej lub jej zatarcie. Przykład stanowi powszechnie używany czeski rzeczownik *sranda* ‘zabawa, żarty, kawał, coś śmiesznego’ z czasownikiem *srat* jako wyrazem motywującym.

Spora część z analizowanych wyrazów poziomem wulgarności zdecydowanie przekracza normy językowe, tym samym mogą być uznane za nieakceptowalne. Wulgaryzmy te pełnią nie tylko funkcję ekspresywną (wyrażają emocje, są werbalnym sposobem rozładowania napięcia), ale również funkcję impresywną (podkreślają negatywny stosunek do danego zjawiska, osoby), np. *kuřbaba* ‘kobieta, która lubi sex oralny’, *vylišpíč* ‘mężczyzna oferujący kobietom seks oralny’, *pičimýdlo* ‘mydło do higieny intymnej dla kobiet’, *dvojdíra* ‘transseksualista’, *spermožrout* ‘gej’. Często od wyrazów uważanych za wulgarne (np. *hovno*, *kunda*, *prdel*) tworzone są neologizmy silnie negatywnie wartościujące, oznaczające osobę, rzecz niewiele wartą, np. *uhohovno/uh* ‘brązowy sos o paskudnym smaku’, *hovnofis* (por. ang. *home office*) ‘praca zdalna z domu’, *hovnorář* ‘nieprzyzwoicie niskie wynagrodzenie’, *kundakurz* ‘drogi, nic niewarty kurs’, *prdelína* ‘głupia kobieta’. Stosunkowo rzadko mamy do czynienia z zamiennikami łagodzącymi, np. *broskvička* (zamiast *prdel* ‘tyłek’), *potentit se* (zamiast *srát*), *tátat* (zamiast *souložit*), *pipík* (zamiast *penis*), zdecydowanie bardziej charakterystyczne jest używanie wyrazów nacechowanych pejoratywnie, np. *chlastáky* (‘duże piersi’), *kundoles* (‘nieogolone żeńskie organy płciowe’), *pičour* (‘penis’). Często wykorzystywanym sposobem konstruowania eufemizmów, niewyrażania treści potencjalnie niepożądanych jest metafora (np. *vypoustit kajmana*, *tropická bouře*).

5. DETABUIZACJA – ASPEKT SŁOWOTWÓRCZY

Z pewnością ciekawym aspektem omawianych neologizmów jest ich motywacja słowotwórcza. Analizowane przykłady reprezentują szeroki przekrój czeskich struktur słowotwórczych i technik derywacyjnych, co stanowi dowód nieograniczonych możliwości nazwotwórczych i nieskrępowanej wyobraźni internautów. Bogactwo środków oraz procesów słowotwórczych zastosowanych w zaprezentowanych neologizmach z pewnością zasługiwałoby na odrębne opracowanie (podobnie jak zagadnienie kompetencji słowotwórczej oraz świadomości językowej internautów), co uniemożliwia objętość niniejszego tekstu, jednak na kilka z nich warto zwrócić szczególną uwagę. Do tworzenia neologizmów niekiedy wykorzystywane są wyrazy obce, adaptowane gramatycznie na gruncie czeskim. Język obcy pełni tu funkcję czynnika łagodzącego, co jest typowym zabiegiem eufemizacyjnym, por. np. czes. *srát* – *šítit* (z ang. *shit*), *kok* < ang. *cock*

[kok] slang. ‘penis’, *blajštift* ‘mały penis’ < niem. *Bleistift* ‘ołówek, kredka’, *blobik* < ang. *blob* slang. ‘tłuszcioch’. Funkcję eufemizacyjną mogą również pełnić rodzime komponenty słowotwórcze, m.in. formanty przyrostkowe tworzące zdrobnienia, np. *krabička*, *smrdítko*, *kund’átko*, *fapíček*, *cákátko* (nazwy organów płciowych). Często stosowane są również formanty augmenatywne w funkcji ekspresywnej, np. *čuračisko*, *pičisko*, *kačena*, *nabíják*, *tresták* (jw.). Nieco rzadziej zaobserwować możemy zjawisko neosemantyzacji, np. *skříň* ‘otyła kobieta’ – por. czes. *skříň* ‘szafa’, *žízala* ‘wychudzony człowiek’ – por. *žízala* ‘dżdżownica’, *veverka* ‘wagina; kobieta gryząca podczas seksu oralnego’ – por. czes. *veverka* ‘wiewiórka’.

6. PODSUMOWANIE

Obecne w społeczeństwach pierwotnych tabu miało magiczno-religijny charakter i wynikało z przesądów, lęku przed wyimaginowanymi siłami natury oraz wymierzaniem przez nie karami. Wraz z rozwojem cywilizacji zmieniało się również tabu, także jego zakres, a wspomniane lęki zostały zastąpione przez normy społeczno-obyczajowe odnoszące się zwykle do seksu, cielesności, fizjologii, rzadziej polityki czy religii. Dawniej łamanie tabu oznaczało pewną manifestację siły, odwagi, nieliczenia się ze społecznymi normami i konsekwencjami przekraczania granic. Dziś motywacje wydają się podobne, przy czym o ile w dawnych czasach łamano tabu rzadko (w obawie przed karą), dziś sam zakaz ma często charakter umowny, a świadomość ewentualnej kary nie jest już wystarczająco motywująca. Jak podkreśla Anna Dąbrowska (2008, 189), zakazy poruszania pewnych tematów związane są dziś raczej z tzw. poprawnością polityczną i wynikają na ogół z prezentowanych przez osoby publiczne tendencji antydyskryminacyjnych.

W wyniku szeroko pojętych zmian społecznych, które w istotny sposób wpłynęły na ludzkie zachowania (w tym zachowania językowe) obserwujemy ograniczanie (zawężanie się) tematów tabu we współczesnej kulturze. Wyraźne przesunięcie granic prywatności, kultura powszechnego obnażania się i poruszania publicznie tematów prywatnych, wyraźna seksualizacja kultury i wzrost swobody seksualnej wiążą się z przekraczaniem różnych tabu, w tym szeroko pojętego tabu seksualnego. Oczywiście zakazy te mogą funkcjonować odmiennie w różnych grupach społecznych, wiekowych oraz w różnych sferach życia – tj. publicznej (oficjalnej) i prywatnej (nieformalnej, intymnej)¹³, choć podkreślić należy, że coraz częściej obserwujemy powolne zacieranie się granic między tymi dwoma obszarami. Istotny wpływ na funkcjonowanie tabu (na jego aspekt

¹³ Wulgaryzacja w niektórych środowiskach może spotkać się ze społecznym przyzwoleniem, w niektórych zaś będzie wyraźnie potępiana. Szeroki odzew społeczny (w Czechach) po ukazaniu się ww. słownika w wersji drukowanej (co spowodowało automatyczny wzrost zainteresowania stroną internetową) pokazuje, że spora część zawartych w analizowanym materiale jednostek leksykalnych uznana została (m.in. przez językoznawców, dziennikarzy) za mocno kontrowersyjne, przekraczające granice dobrego smaku, poprawności (grzeczności) językowej i o ile może być zrozumiała w męskiej szatni, pubie czy na meczu, o tyle w debacie publicznej jest nie do przyjęcia.

pragmatyczny) mogą mieć czynniki takie jak wykształcenie, pochodzenie, wiek, miejsce zamieszkania, przynależność do określonej grupy społecznej, subkultury.

Analiza zgromadzonego materiału pokazała, że – mimo istniejących powszechnie ograniczeń i zakazów – nie ma takich obszarów rzeczywistości pozajęzykowej, które nie znalazłyby odbicia w języku internautów, nie ma niestosownych słów, które do opisu owej rzeczywistości nie mogą być wykorzystane, podobnie jak we wspomnianej komedii, stand-upie czy roaście¹⁴. Problematyka płci, cielesności, seksualności czy śmierci stanowi szeroko wykorzystywany temat rozważań. Powiązany niegdyś z ludzką seksualnością wstyd współcześnie jest coraz bardziej osłabiony, co potwierdza badany materiał leksykalny. Zacierają się granice między tym, co intymne i powszechnie dostępne, prywatne i publiczne, dozwolone i naganne. Silnie eksponowana jest ludzka cielesność, seksualność, odtabuizowana zostaje śmierć i umieranie. Są to często tematy, które „dobrze się sprzedają”, podnoszą oglądalność, zwiększają liczbę polubień i tzw. lajków, stąd być może tak wiele przykładów z tego obszaru semantycznego w badanym materiale leksykalnym.

Internet to wciąż stosunkowo młoda, lecz dominująca obecnie forma komunikacji, która wykształciła swoją własną specyfikę. Oferuje nam – oprócz ogromnej ilości informacji – nowe sposoby porozumiewania się. Jest nie tylko ogólnodostępny, szybszy (w porównaniu z klasycznymi metodami), ale wygodniejszy dla użytkownika. Oznacza również nowy, niekiedy dość specyficzny język, którym posługują się użytkownicy sieci. Oczywiście jest on wysoce zróżnicowany, tak jak różnorodne są tworzone w sieci teksty. Jak konstatuje Anna Bajus (2020), przestrzeń, w której możemy czuć się w miarę swobodnie, w której właściwie bez większych ograniczeń (i konsekwencji) możemy manifestować swoje poglądy, przemyślenia, refleksje, w sposób niemal automatyczny zachęca do przekraczania granic i łamania ogólnie przyjętych zasad i zakazów. Komunikacja wirtualna wydaje się bezpieczna i względnie anonimowa, co powoduje, że często „puszczają nam hamulce”, przestajemy przestrzegać norm, pozwalamy sobie na więcej, wierzymy bowiem, że nikt nie połączy tego z naszą osobą. Jesteśmy bardziej kreatywni, nie boimy się (lub boimy się mniej), nasze wypowiedzi cechuje większa niż zazwyczaj emocjonalność, chętniej niż zwykle przekraczamy granice.

Intencją niektórych internautów jest dominowanie nad odbiorcą, często jego obrażenie, poniżenie. Wyzwalana przez różnorakie czynniki zewnętrzne frustracja, agresja, często znajduje swoje odbicie właśnie w sieci, stąd powszechna w niej obecność dysfemizmów. Cytowana powyżej Bajus nazywa to toksycznym odhamowaniem (ang. *on-line disinhibition* ‘odhamowanie w sieci’, por. Bajus 2020). W badanym zbiorze znajdziemy więc wyraźnie negatywnie wartościujące zwroty, wyrażenia, inwektywy, dosadną frazeologię wypowiedzi. Internauci czując się (pozornie) anonimowi i bezkarni, posługują się słownictwem obraźliwym, wykorzystującym negatywne konotacje i skojarzenia. Owe neologizmy ujemnie wartościujące (przez ośmieszanie osoby, jej

---

¹⁴ Jak udowodniono, jedynym tematem omijanym w badanym materiale jest cielesność dziecięca i pedofilia.

wyglądu, poglądów politycznych, pochodzenia itp.) stanowią dowód na pewien upadek czeskiej kultury werbalnej, na jej upotocznienie i infantyлизację (przezwiseka to coś, co znamy zazwyczaj z dzieciństwa) i niejednokrotnie powodują nie tylko obniżenie powagi komunikacji, ale przede wszystkim wzrost agresji językowej. Oczywiście mogą to być zachowania akceptowane w niektórych sytuacjach komunikacyjnych (np. kabarety, stand-upy, filmy) czy grupach społecznych (subkultury młodzieżowe, przestępcze), niemniej w tzw. oficjalnej przestrzeni publicznej (np. w wypowiedziach politycznych) są one nieakceptowalne.

Specyfiką *Čeština 2.0* pozostaje fakt, że jest to wprawdzie „słownik”, czyli rodzaj powszechnej, ogólnodostępnej publikacji, ale odzwierciedlającej bardziej konteksty osobiste, prywatne. W obu tych sferach życia – jak już wspomniano – tabu może funkcjonować odmiennie (podobnie jak odmiennie funkcjonuje w różnych grupach społecznych i wiekowych). Poruszanie niektórych tematów (łamanie tabu w planie wyrażania i treści) w sytuacjach oficjalnych, publicznych jest niejednokrotnie traktowane jako akt odwagi, ale w internecie wydaje się to nie tyle przejaw odwagi, co pewnej mody, internauci zachęceni są do otwartego poruszania tematów wstydlivych, przykrych, kontrowersyjnych, do łamania językowych reguł. Istnieje wprawdzie pewna etykieta, która reguluje zasady zachowania się w internecie (czes. *netiketa*), nad którymi czuwa administrator strony (podobnie jak istnieją zasady konwersacji w tzw. realu), ale nieprzestrzeganie językowej etykiety, przekraczanie tabu nie zawsze jest piętnowane przez odbiorców, co pokazują liczby tzw. polubień przy poszczególnych hasłach słownikowych. Współczesne media (a więc również internet) chętnie wykorzystują potoczną odmianę języka, w ramach której wulgarność jest dość powszechna i akceptowana. Zwraca na to uwagę Monika Zavřelová (2018), która w jednym ze swoich tekstów nt. słownika *Čeština 2.0* słusznie podkreśla, że prezentowany materiał leksykalny w wyraźnie zauważalny sposób przekracza granice przyzwoitości i być może należałoby się zastanowić nad wprowadzeniem swego rodzaju kontroli, być może nawet cenzury językowej.

Powyższe obserwacje potwierdza również Janina Fras (2009, 324), która podkreśla, że internet – ze względu na swoją (pozorną) anonimowość i swobodę wypowiedzi, jest w sposób niemal naturalny najlepszym miejscem łamania reguł, przekraczania granic. Żadne inne medium nie daje takiego poczucia nieskrępowania, niekiedy nawet bezkarności, co skutkuje łamaniem norm na szeroką skalę i w coraz bardziej niekonwencjonalny sposób. Analizowany w niniejszej pracy materiał wydaje się potwierdzać tę tezę. Szczególnie widoczne jest przekraczanie przez internautów tabu ludzkiej seksualności i cielesności. Internauci nie obawiają się opisywania czynności fizjologicznych, czasami nazywając je wprost (*srát jako do větráku*), czasem zaś używając określeń eufemistycznych (*potentit se, bobovat*). Ironia pozwala wyrazić w elegancki sposób wiele negatywnych uczuć, ale blisko jej również do niebezpiecznego szyderstwa i drwiny, te zaś zachowania komunikacyjne wciąż postrzegane są jako niewłaściwe. Ale nie w analizowanym słowniku. Delikatność nie powstrzymuje od mówienia o ludzkich niedoskonałościach (*tukouš, mobydyk*), chorobach (*epka, čurakovina*), uprzejmość nie stanowi przeszkody w krytykowaniu polityków (*Pitomio, Al Čapone, zemanóza*), wstyd nie

broni przed pisaniem o seksie (*pičaples, dát do čárky, vyknedlit*) a ujęcie śmierci przez pryzmat ironii, kpiny (*hodit páčko, ripnout, prdnout do šutru*) wskazuje na chęć oswojenia strachu przed przemijaniem i odchodzeniem. Należy jednocześnie podkreślić, że współczesna czeszczyzna to język w dużej mierze potoczny, nie powinna więc dziwić taka ekspansja charakterystycznych dla niego środków (np. potoczizmy, wulgaryzmy) w analizowanym materiale.

Rację ma Hartmut Kraft (2006. 185) konstatując, że tożsamość każdego społeczeństwa definiuje się przez tabu, a jego przekraczanie jest naturalnym (i niezbędnym) elementem ewolucji. Jest tym, co decyduje o istocie kultury, bez niego traci ona swój kształt i charakter (por. Kołakowski 1988, 214). Aby społeczeństwo mogło się zmieniać, musi przekraczać krępujące je normy i zakazy. Jest rzeczą zupełnie naturalną, że zachowania przekraczające dotychczasowe zasady mogą wydawać się niestosowne lub zadziwiać innych użytkowników języka. Wszystkie zmartwienia, stresy, problemy dnia codziennego staramy się odreagować, co znajduje odbicie w języku. I chociaż granice tolerancji oraz stopień wrażliwości na określone zachowania językowe mogą być u różnych ludzi różne, wydaje się, że wolność słowa zbyt często stanowi nieuprawnione usprawiedliwienie językowej swobody i agresji.

BIBLIOGRAFIA

- Bajus, A. 2020. „W sieci jestem sobą, czyli...kim?”. <https://charaktery.eu/article/w-sieci-jestem-soba-czyli-kim> (11 stycznia 2024).
- Bańko, M., red. 2000. *Inny słownik języka polskiego*, T. 2. Warszawa: PWN.
- Burszta, W.J. 1998. *Antropologia kultury*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Čechová, M., red. 1996. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV nakladatelství.
- Dąbrowska, A. 1992. „Eufemizmy mowy potocznej”. *Język a kultura* 5. Potoczność w języku i kulturze, red. J. Anusiewicz, i F. Nieckula. Wrocław: Wydawnictwo UWr, 119–178.
- Dąbrowska, A. 2006. *Eufemizmy współczesnego języka polskiego*. Łask: Oficyna Wydawnicza Leksem.
- Dąbrowska, A. 2008. „Zmiany obszarów podlegających tabu we współczesnej kulturze”. *Język a kultura* 20, red. A. Dąbrowska. Wrocław: Wydawnictwo UWr, 173–196.
- Druet, A., i L. Kennelly. 2024. „Is period slang ever useful”, <https://helloclue.com/articles/culture/is-period-slang-ever-useful> (5 stycznia 2024).
- Fras, J. 2009. „Mediatyzacja komunikacji politycznej a przekraczanie tabu językowego”. *Język a kultura* 21: Tabu w języku i kulturze, red. A. Dąbrowska. Wrocław: Wydawnictwo UWr, 317–326.
- Freud, S. 1993. *Totem i tabu*. Warszawa: Wydawnictwo KR.
- Gromnica, R. 2017. „Projevy vulgarity a zdvořilosti v diskusních fórech k domácí politice”. *Časopis pro moderní filologii* 99(2): 214–224.
- Hradilová, D. 2019. „Zhřešit myšlenkou, zhřešit slovem... K užívání vulgarismů v současných českých literárních textech”, *Studia et documenta Slavica* 3(9): 67–80.
- Junková, A. 2011. *Tabu a noa v komunikaci. Realizace jazykových tabu v tištěných médiích*. Diplomová práce. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.
- Klimeš, L. 2010. *Slovník cizích slov*. Praha: Academia.

- Kołakowski, L. 1988. *Jeśli Boga nie ma... O Bogu, diable, grzechu i innych smartwieniach tak zwanej filozofii religii*. Kraków: Znak.
- Kousnul mě žralok. Sedla jsem si na sekyru. Co o nás říkají menstruační eufemismy? W Kalíšek.cz (kališek.cz) (5 stycznia 2024).
- Kraft, H. 2006. *Tabu – Magie a sociální skutečnost*. Praha: Mladá fronta.
- Krawczyk-Tyrpa, A. 1996. „Tabu i eufemizmy we frazeologii”. W *Problemy Frazeologii Europejskiej I*, red. A.M. Lewicki. Warszawa: Energeia, 81–92.
- Krawczyk-Tyrpa, A. 2001. *Tabu w dialektach polskich*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej.
- Leszczyński, Z. 1988. *Szkice o tabu językowym*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Lotko, E. 2009. „K otázce vulgarizmů, zejména v současné veřejné komunikaci”. *Bohemica Olomucensia* 4: 49–55.
- Ouředník, P. 2005. *Šmírbuch jazyka českého: slovník nekonvenční češtiny: 1945–1989*. Praha: Paseka.
- Panasiuk, I. 2009. „Kulturowe aspekty tabu (na przykładzie tłumaczeń tekstów literackich rosyjskiego postmodernizmu)”. *Język a Kultura* 21: Tabu w języku i kulturze, red. A. Dąbrowska. Wrocław: Wydawnictwo UWr, 283–294.
- Peisert, M. 2015. „Przemiany tabu językowego w polszczyźnie”. W *Języki słowiańskie w procesie przemian*, red. G. Olchowa i, M. Balowski. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 191–203.
- Rejzek, J. 2001. *Český etymologický slovník*. Praha: Leda.
- Rogodzińska, K., i M. Obrębska. 2018. „Współczesne tabu językowe, czyli o czym nie mówią Polacy”. *Człowiek i Społeczeństwo* 45: 127–149.
- Sojda, S. 2012. „Kontrasty eufemistyczno-dysfemistyczne w lingwistyce polskiej i słowackiej”. *Linguarum Silva* 1: 123–134.
- Szostkiewicz, A. 2023. „Białe plamy, czarne dziury”. *Polityka*. <https://www.polityka.pl/archiwumpolityki/1854212,1,biale-plamy-czarne-dziury.read> (3 stycznia 2024).
- Šemelík, M., i M. Lišková. 2019. „K lexikografickému zpracování tabuových slov”. *Slovo a slovesnost* 80 (1): 39–57.
- Widłak, S. 1963. „Tabu a eufemizm w językach nowożytnych”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 22: 93–102.
- Zavřelová, M. 2018. „Čvančary a milošekunda. Až sem dospěla současná čeština”. https://www.idnes.cz/kultura/literatura/hacknuta-cestina-kniha-cestina-2-0.A181121_105322_literatura_kiz (5 września 2020).

ŹRÓDŁA

- Čeština 2.0 – Slovník, který tvoříte vy. cestina20.cz (2–10 stycznia 2024).
- Tukabel, tukabel. https://www.youtube.com/watch?v=X_CyMDOF024 (10 stycznia 2024).

Is there a taboo in language? (based on online dictionary *Čestina 2.0*)

Keywords: Taboo language, taboo topics, crossing boundaries, norm, prohibition, euphemism.

ABSTRACT

This article focuses on the issue of taboo as a socio-linguistic phenomenon, crossing taboo boundaries, multifaceted determinants and references. The subject of consideration are ways to break taboos, both in the language and the content plan. The starting point was the definition dealing with social prohibition on talking about elements of extra-linguistic reality and prohibition of using words considered offensive and vulgar (thematic and expressive taboos). Selecting an analysis object – online crowdsourced dictionary *Čestina 2.0* is justified by the fact that the nowadays, internet is the most popular form of interpersonal communication. Internet developed a unique way of communicating, which is regulated by the principles of the netiquette, which is characterized bigger than usual emotionality, freedom and impunity (caused by sense of relative anonymity in online communication). Lack of visual contact, limitation of sensory perception caused that emotion are replaced by words, often manifests itself in increased *colloquialization and vulgarization of the language*. The analysis proves that the *Čestina 2.0*'s users, consciously or not, quite easily breake of linguistic and customary norms (ang. *on-line disinhibition*). Taboo-breaking Internet users most often refer to the topics: sex, human body and sexuality, appearance, physiological processes, death and disease. The boundaries between private, intimate and public behavior are blurring. The human body is no longer object of cult but became an object of aggression, mockery and humiliation. Sometimes euphemisms are used in order to soften the text or/and for *omitting prohibited words (with using loanwords)*, but equally large group are *dysphemisms, whose purpose is offending the recipient or expressing a negative attitude towards the described phenomenon*.